

Trauma i traumatski događaj kod djece predškolske dobi

Almaš, Katarina

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:686948>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI
STUDIJ**

**KATARINA ALMAŠ
ZAVRŠNI RAD**

**TRAUMA I TRAUMATSKI DOGAĐAJI
KOD DJECE PREDŠKOLSKE DOBI**

Petrinja, rujan 2020.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Petrinja)**

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika/ce: **Katarina Almaš**

TEMA ZAVRŠNOG RADA: **Trauma i traumatski događaji kod djece
predškolske dobi**

MENTOR: **prof.dr.sc. Predrag Zarevski**

Petrinja, rujan 2020.

SADRŽAJ

SAŽETAK -----	2
SUMMARY-----	3
1. UVOD -----	4
2. TRAUMATSKI DOGAĐAJI KOJI UKLJUČUJU ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE-----	5
2.1. Tjelesno (fizičko) zlostavljanje -----	7
2.2. Spolno (seksualno) zlostavljanje-----	9
2.3. Psihičko (emocionalno) zlostavljanje -----	11
2.4. Zanemarivanje (zapuštanje) djece -----	13
3. TRAUMATSKI DOGAĐAJI KOJI NE UKLJUČUJU ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE-----	14
3.1.1. Gubici u djetinjstvu -----	15
3.1.2. Smrt -----	16
3.1.3. Teške i/ili kronične bolest djeteta ili nekog člana obitelji-----	20
3.1.4. Rastava roditelja -----	21
3.2. Promjena obiteljskog statusa: rođenje brata ili sestre-----	24
3.3. Preseljenje: promjena mjesta stanovanja-----	24
3.4. Promjena vrtića -----	25
3.5. Nesreće-----	25
3.6. Nasilje u vrtiću-----	26
4. KAKO POMOĆI DJECI OPORAVITI SE OD TRAUME-----	27
5. ZAKLJUČAK-----	29
LITERATURA -----	30
IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA -----	31

SAŽETAK

Traumatski događaji u djetinjstvu mijenjaju djetetovu unutrašnju sliku svijeta te oblikuju shvaćanje sebe i drugih, formiraju očekivanja od budućnosti koja imaju utjecaj kako na trenutno ponašanje, tako i na buduće ponašanje i doživljavanje djeteta i mlade osobe. U ovom radu prikazan je pregled ključnih spoznaja iz dječje traumatske psihologije koje se odnose na istraživanje učinka traume na dijete i njegov razvoj te su prikazane postojeće klasifikacije traumatskih događaja (Profaca, 2016). Trauma koja uključuje zlostavljanje i zanemarivanje obuhvaća sve oblike fizičkog ili psihičkog zlostavljanja, seksualnu zloupotrebu i zanemarivanje, što dovodi do narušavanja djetetova zdravlja, ostavljajući teške psihofizičke i socijalne posljedice (Bulatović, 2012). Cilj ovoga rada je dati osnovni pregled o različitim vrstama zlostavljanja u obiteljima, zajednicama, među vršnjacima i u vrtiću te pobliže objasniti ozbiljne posljedice koje ostavlja zlostavljanje na djetetovo zdravlje, njegovu dobrobit i funkcioniranje u životu. Bolje poznavanje izloženosti djece različitim oblicima traumatizacije, kao i kasnijih posljedica, omogućava prepoznavanje i bržu potrebu za intervencijom i djelovanjem. Najvažnija intervencija je podrška djetetu što brže nakon izloženosti traumatskim događajima te razvoj i stjecanje novih znanja za praktičare koji se bave djecom i njihovom zaštitom (Profaca, 2016). Svako traumatsko iskustvo je jedinstveno i svako dijete zahtjeva individualan pristup i podršku.

Ključne riječi: trauma u djetinjstvu, zlostavljanje djece, posljedice zlostavljanja, pomoć i zaštita djece

SUMMARY

Traumatic events in the childhood are modifying a child's inner vision of the world as they are changing the understanding of itself and others as well shaping the expectations which are influencing current behaviour together with future behaviour in addition to the perception about other children and younger people. Through this study, the overview of the crucial comprehensions about the psychology of childhood trauma is highlighted which are related to the impact of the trauma on the children and its growth together with indicated established trauma classifications (Profaca, 2016). Traumas which are involving abuse and neglect are incorporating all of the forms of both physical and mental abuse, sexual abuse and neglects which are causing severe impact on the health of the child leaving serious permanent psychophysical and social marks (Bulatović, 2012). The main aim of this study is to present a basic overview of the different types of domestic and social abuse and peer and kindergarten abuse to highlight and discuss the impacts which are permanently devastating child's health, his wellbeing and overall life development capabilities. A better understanding of the child's exposure to the different types of abuse as well as possible consequences is enabling more effective abuse recognition and faster and immediate response. The crucial action is providing support to the child immediately after the exposure to the abuse has been discovered together with development and advancements of the existing and new knowledge concerning the children abuse between the practitioners which are dealing with children and their protection (Profaca, 2016). Every single traumatic event is unique and should be approached carefully as every child require a unique approach and support.

Keywords: childhood trauma, child abuse, abuse consequences, support and protection of the children

1. UVOD

U svom radu pod nazivom „Trauma i traumatski događaji kod djece predškolske dobi“ pobliže ću objasniti pojam traume, vrste trauma te načine rada s djecom koja su doživjela neko traumatsko iskustvo. Traumatski događaji uključuju nasilje ili životnu prijetnju i smrt, uključuju i svjedočenje tragičnim okolnostima i zbivanjima. Traumatske događaje možemo klasificirati na događaje koji ne uključuju zlostavljanje i zanemarivanje u obitelji od onih koji uključuju. Događaji koji ne uključuju zlostavljanje i zanemarivanje su: nasilje u zajednici, vršnjačko nasilje, ratni i građanski sukobi, promatranje teškog ranjavanja ili nasilne smrti druge osobe, katastrofe, nesreće, svjedočenje iznenadnim napadima, silovanju i samoubojstvu (Profaca, 2016). Djelovanje dječje traume može biti sveobuhvatno, djelujući na sva područja djetetova života: osjećaje, mišljenje, pamćenje, ponašanje, tjelesno zdravlje, socijalne odnose. Traumatizirana djeca reagiraju na traumu znakovima ponovnog proživljavanja, emocionalnog izbjegavanja i pobuđenosti, to su reakcije koje se smatraju normalnim reakcijama na nenormalne okolnosti. Mogu se pojaviti odmah nakon traumatskog iskustva, nakon nekoliko tjedana ili mjeseci, a mogu trajati nekoliko tjedana, mjeseci, pa čak i dulje (Profaca, Arambašić, 2009). Ponovno proživljavanje traumatskih događaja kod djece uočavamo u igri i obrascima ponašanja, nametajućim mislima, slikama, mirisima, zvukovima i traumatskim snovima. Izbjegavanjem određenih misli, lokacija, ljudi i ponašanja koji ih podsjećaju na traumatsko iskustvo, djeca pokazuju kako pokušavaju kontrolirati događaje i osjećaje koji se stalno vraćaju. Izražena pobuđenost uključuje poremećaje spavanja, teškoće s koncentracijom, razdražljivost, ljutnju (Profaca, 2016). Profaca i Arambašić (2009) navode kako razvojni stupanj na kojem dijete doživljava traumatsko iskustvo ima glavni učinak na sposobnost kasnije adaptacije. Trauma u ranoj dobi djeluje nepovoljno na sazrijevanje sustava osnovnih bioloških procesa te ometa djetetov razvoj. Individualno iskustvo i oporavak ovise o različitim faktorima, što uključuje dob, spol, obiteljsku i socijalnu podršku te vrijeme intervencije.

2. TRAUMATSKI DOGAĐAJI KOJI UKLJUČUJU ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE

Pojam zlostavljanja koristimo za označavanje događaja, situacija, stanja ili ponašanja kojima se oštećuje razvoj djeteta. Kroz povijest se bilježe različiti oblici zlostavljanja i iskorištavanja djece, od blažih fizičkih kazni do onih najekstremnijih, koje za posljedicu imaju smrt djeteta (Bulatović, 2012). Danas se zlostavljanje i zanemarivanje djece prepoznaju kao društveni, psihološki i zdravstveni problemi koji postoje u raznim oblicima te su duboko ukorijenjeni u kulturi. Zlostavljanje djece možemo klasificirati na četiri osnovna oblika: tjelesno (fizičko) zlostavljanje, spolno (seksualno) zlostavljanje, psihičko (emocionalno) zlostavljanje, zanemarivanje (zapuštanje) djece. Obično jedna vrsta zlostavljanja za sobom vuče i drugu vrstu zlostavljanja. Zlostavljanje u djetinjstvu može imati dugoročne posljedice na pet značajnih područja psihosocijalnog razvoja: neurološki i intelektualni, socio-emocionalni razvoj, socijalne odnose i ponašanje, mentalno zdravlje u cjelini te na životna očekivanja i školski uspjeh. Zlostavljanje u djetinjstvu povećava rizik za razvoj depresije, posttraumatskog stresnog poremećaja, rizičnih ponašanja, teškoća u interpersonalnim odnosima, negativnih stavova i vjerovanja prema drugima. Svi problemi su međusobno povezani i povećavaju mogućnost nastanka zdravstvenih problema u odrasloj dobi. Zlostavljanje je, u pravilu, namjerno i javlja se tamo gdje postoji nejednakost moći, što upućuje na bespomoćnost žrtve u odnosu na počinitelja (Ždero, 2011). Zlostavljanje djeteta, u odnosu na mjesto događanja, može se podijeliti na ono koje se događa unutar obitelji i izvan obitelji (u vrtiću, školi, na ulici, poslu i sl.). Roditelji se kao zlostavljači javljaju u 95% slučajeva. Takvi roditelji ne pružaju djeci zdravu obiteljsku sredinu punu ljubavi, razumijevanja i povjerenja, već pružaju neprihvatljiva ponašanja u vidu ignoriranja, zastrašivanja, prijetnji, odbacivanja, teroriziranja i slično. Takva sredina će imati negativan učinak na djetetovo psihičko zdravlje i razvoj. Usprkos mišljenju da su zlostavljači djece psihički poremećene osobe, istraživanja pokazuju da se u oko 80-90% slučajeva radi o zrelim i odgovornim osobama (Bulatović, 2012). Većina onih koji danas zlostavljaju i sama je bila zlostavljana u djetinjstvu. Ono što je

zajedničko svim oblicima zlostavljanja jest „tradicija“ zlostavljanja koja se prenosi s generacije na generaciju, s roditelja na dijete, s počinitelja na žrtvu zlostavljanja. Zlostavljanje može imati doživotne posljedice, stoga je važno rano prepoznavanje i otkrivanje zlostavljanja jer je to prvi korak u rješavanju problema. Nakon otkrivanja zlostavljanja, potrebno je provesti odgovarajući tretman, ne samo u odnosu na dijete već i u odnosu na roditelja. Danas nezaštićeno dijete sutra je napadač. Stoga, ako se pojavi zlostavljanja posveti dovoljna količina pažnje i pokuša se smanjiti danas, to je ujedno i preventivno djelovanje za budućnost (Miljević-Ridički, 1995).

2.1. Tjelesno (fizičko) zlostavljanje

Kroz povijest primjena fizičkog kažnjavanja opravdavana je kao odgojna metoda pa s obzirom na to nije tretirana kao vid nasilničke demonstracije moći nad nedužnim i slabim bićem kao što je dijete. Prve definicije fizičkog zlostavljanja djeteta odnose se povrede koje su nanese upotrebom sile od strane onih koji bi se trebali brinuti o njemu (Bulatović, 2012). Prema Sunko (2008) fizičko zlostavljanje je pojava kada odrasle osobe nanose ozljede djetetu ili ih fizički ne sprečavaju, a znaju za njih. Fizičko zlostavljanje uključuje: udaranje, guranje, zatvaranje, vezivanje, stezanje, grizenje, šamaranje, tresenje, nanošenje opekline, bacanje na pod ili niz stepenice, uskraćivanje hrane, davanje psihoaktivnih sredstava, pokušaji utapljanja ili davljenja. Fizičko zlostavljanje je oblik nasilja koje je najlakše otkriti s obzirom na vidljive posljedice.

Znakovi fizičkog zlostavljanja su:

- Česte ozljede (modrice, masnice, opekotine, ogrebotine, lomovi, ...)
- Nošenje neadekvatne odjeće, zamatanje i prekrivanje istom kako bi se prekrili tragovi nasilja
- Objašnjavanje djetetovih povreda od strane odrasle osobe ili njega samoga
- Otežano kretanje i bolni pokreti
- Sklonost samoranjavanju
- Povlačenje djeteta u sebe
- Agresija
- Izbjegavanje povratka kući ili bježanje od kuće
- Izbjegavanje fizičkog kontakta

Postojanje nekih od ovih znakova ne znači nužno da je dijete zlostavljano, kao što ni njihovo nepostojanje ne znači odsustvo zlostavljanja. Oni služe kao pokazatelji da postoji mogućnost da je neko dijete potencijalna žrtva nasilja, pri čemu takva sumnja zahtjeva detaljan i obazriv pristup problemu od strane adekvatnih stručnih službi (Bulatović, 2012).

Fizičko nasilje koje dijete proživljava nosi sa sobom traumu i fizičke posljedice, ometa psihički i socijalni razvoj te pravilno formiranje djetetove ličnosti. Takvo nasilje ostavlja i brojne neurološke smetnje (tikovi, mucanje, depresija, poremećaji sna, noćno mokrenje i sl.). Fizičkim zlostavljanjem izravno se ugrožava djetetov život, nameću se nasilni obrasci ponašanja te dijete dobiva jednu opasnu poruku koja mu govori kako se svaki konflikt i ljutnja rješavaju primjenom sile (Bulatović, 2012).

2.2. Spolno (seksualno) zlostavljanje

Spolno zlostavljanje djece odnosi se na uključivanje nezrelog djeteta u seksualne aktivnosti, koje ono ne može razumijeti i na koje ne može dati zreli pristanak (Ždero, 2011). Prema Bulatović (2012) seksualno zlostavljanje javlja se kao aktivnost između djeteta i odrasle osobe ili drugog djeteta koje se, zbog uzrasta ili razvoja, nalazi u položaju koji mu daje povjerenje, odgovornost ili moć i gdje aktivnost ima za cilj zadovoljiti potrebe druge osobe. Ako odrasla osoba prisiljava dijete da sudjeluje u bilo kojem obliku seksualne aktivnosti (ljubljenje, dodirivanje genitalija ili grudi, snošaj, oralni seks, gledanje ili pokazivanje pornografskih sadržaja), to je spolno zlostavljanje.

Znakovi spolnog zlostavljanja su:

- Problematično ponašanje
- Naglašena seksualnost
- Sklonost seksualnim igrama
- Smanjene kognitivne sposobnosti
- Slaba socijalna prilagodba
- Impulzivnost
- Depresivni i suicidalni simptomi

Medicinski indikatori spolnog zlostavljanja su:

- Prisutnost sjemena
- Genitalne i analne povrede
- Povećan otvor himena u odnosu na dob
- Trudnoća
- Pozitivan test na sifilis ili gonoreju (ukoliko nisu dobivene perinatalno)
- HIV-infekcija (ukoliko nije dobivena perinatalno ili intravenoznim putevima) (Miljević-Rički, 1995)

Najsloženiji i najteži oblik spolnog zlostavljanja jest incest. Pod incest spada svaki vid spolnog zlostavljanja od strane starije osobe s kojom je dijete u rodu, koja je u položaju moći i predstavlja autoritet djetetu. Obitelji u kojima se odvija spolno zlostavljanje djeteta najčešće karakterizira socijalna izolacija koju potencira zlostavljač, a sve zbog očuvanja „obiteljske tajne“. Spolno zlostavljanje djeteta u obitelji ostavlja traumu za cijeli život koja se javlja u različitom intenzitetu i na različite načine. Glavna teškoća s kojom se djeca koja su spolno zlostavljana u obitelji suočavaju je gubitak povjerenja u ljude, čime se otežava mogućnost stupanja u emotivne odnose u odrasloj dobi (Bulatović, 2012). Žrtve incesta podložne su cijelom nizu psihofizičkih posljedica i brojnim posljedicama u društvenom životu.

Posljedice incesta su:

- Konstantan strah
- Anksioznost
- Noćne more
- Fobije
- Osjećaj obilježnosti, otuđenosti, bezvrijednosti i izoliranosti
- Problemi samopoštovanja
- Depresivni simptomi
- Razdvajanje ličnosti
- Poteškoće u interpersonalnim odnosima i socijalnoj prilagođenosti

Spolno zlostavljanje ne poznaje granice. Događa se u svim kulturama, klasama i rasama, bez obzira na standard i obrazovni nivo. Spolno zlostavljanje nije problem koji će proći sam od sebe, njegove posljedice su trajne ukoliko dijete ne dobije odgovarajuću psihološku pomoć. Odrasli su odgovorni za djecu i trebaju pomoći na način da prepoznaju simptome i poduzmu mjere zaštite. Važno je naglasiti da zlostavljač, posebno kad se radi o pedofiliji, ima puno žrtava i da često ponavlja svoja djela. Prijavom slučaja spolnog zlostavljanja pomažemo zaštititi dijete i spriječavamo zlostavljača da ponovno naudi nekom drugom djetetu (Sunko, 2008).

2.3. Psihičko (emocionalno) zlostavljanje

Psihičko zlostavljanje i zanemarivanje predstavlja ponavljajući obrazac ponašanja koji djetetu pokazuje da je bezvrijedno, neželjeno, nevoljeno i da je ono sredstvo zadovoljavanja tuđih potreba, a uključuje: odbacivanje i ponižavanje, teroriziranje i prijetnje, izoliranje, iskorištavanje i korumpiranje, ignoriranje, podmićivanje, zanemarivanje obrazovanje te mentalnog i fizičkog zdravlja djeteta (Ždero, 2011). Postoje oblici psihičkog zlostavljanja i zanemarivanja koji na prvi pogled ne izgledaju tako, kao npr. upućivanje djeteta da boravi ispred televizije ili da bude na mobitelu kako ne bi smetalo roditeljima i sl. Psihičko nasilje može se javiti samostalno, ali najčešće se javlja udruženo sa seksualnim i fizičkim nasiljem (Bulatović, 2012). Psihološko zlostavljanje ima jednaku težinu kao i svi drugi oblici zlostavljanja, ali se teško prepoznaje i još teže dokazuje. Ostavlja na dijete ožiljke koji su duboki i teško zacjeljuju, a bole više od udaraca. Djeca su potpuno ovisna o roditeljima, a njihova briga i ljubav presudna je za djetetovu budućnost i njegovu ličnost (Sunko, 2008). Roditelji koji psihički zlostavljaju svoju djecu često su deprimirani, ogorčeni i sebični u zadovoljavanju vlastitih potreba, a svoje dijete vide kao teret i u usporedbi s drugom djecom ono je za njih nesposobno i beskorisno (Bulatović, 2012).

Znakovi psihičkog zlostavljanja su:

- Nedostatak povjerenja u sebe i druge
- Povlačenje ili agresija
- Emocionalna nestabilnost
- Nervozni postupci
- Tikovi
- Manjak koncentracije
- Poremećaji spavanja
- Poremećaji uzimanja hrane
- Bježanje od kuće

Psihičko zlostavljanje i zanemarivanje ostavlja duboke tragove na emotivni, mentalni i socijalni razvoj djeteta. Takvo dijete prerano odrasta i oduzima mu

se najljepše razdoblje života, djetinjstvo. Dugotrajno zanemarivanje i psihičko zlostavljanje djeteta otežava uspostavu zdravih i zrelih partnerskih odnosa u odrasloj dobi i predstavlja opasnost od zlostavljanja vlastitog potomstva (Bulatović, 2012).

2.4. Zanemarivanje (zapuštanje) djece

Zanemarivanje predstavlja ne zadovoljavanje osnovnih dječjih potreba u području zdravlja, emocionalnog razvoja, obrazovanja, ishrane, smještaja, sigurnih životnih uvijeta, od strane roditelja ili neke druge osobe koja je preuzela roditeljsku odgovornost ili obvezu. Ono obuhvaća i propuste u obavljanju kvalitetnog nadzora i zaštite djeteta od povređivanja, različitih opasnih utjecaja, manjak stimulacije, emocionalno neodgovaranje i nedostupnost djetetu. Zanemarivanje djeteta može biti namjerno ili nenamjerno, a kao posljedicu može imati i smrt (Bulatović, 2012).

Znakovi zanemarivanja djeteta su:

- Neorganski zastoj u rastu dojenčeta ili malog djeteta
- Bijedan izgled (neuhranjenost, neurednost, neprimjereno oblačenje, socijalno-higijenska zapuštenost)
- Akcidentalna povređivanja (padovi, gutanje raznih stvari, gušenje)
- Odsustvo pedijatrijske njege (neredovito cijepljenje, odsustvo stomatološke zaštite, nevođenje lječniku)
- Agresivno ponašanje
- Povlačenje
- Pospanost
- Problemi s uzimanjem hrane
- Neredovno pohađanje vrtića ili škole

Zanemarivanje djeteta je bio dugo vremena zapostavljen problem u široj javnosti, iako je u populaciji prisutan u sve većoj mjeri i za sobom nosi ozbiljne posljedice. Može narušiti djetetovo zdravlje, fizički, mentalni, duhovni i moralni razvoj te dovesti do smrti (Ždero, 2011). Roditelji mogu na adekvatan način brinuti o djetetu na način da žive u kući „s njim“, da ga podržavaju, da prepoznaju njegove osjećaje i potrebe, grleći ga i bodreći ga (Bulatović, 2012).

3. TRAUMATSKI DOGAĐAJI KOJI NE UKLJUČUJU ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE

Danas djeca odrastaju u okruženju gdje je nasilje sveprisutno, na televiziji i u sportu. Ona su svjedoci nasilja u vlastitom domu, u vrtiću ili na ulici kojom se svakodnevno kreću. Djeca su i u prošlosti svjedočila zastrašujućim događajima koji su bili rezultat prirodnih katastrofa ili ljudskih aktivnosti, većina ih se oporavila od tih trauma i dalje se razvila bez poteškoća. No danas su djeca izložena kombinaciji promjena u obitelji i društvu s izloženostu nasilju na televiziji. Mala djeca su posebno ranjiva. Djeca koja dožive traumu nikada se ne osjećaju sigurno i stalno su izložena stresu. Traumatizirana djeca su redovito preoprezna, hiperaktivna, dobro opažaju neverbalne znakove, što često pojačava njihov unutarnji nemir. Ako su doživjela traumu, nalaze se u vakumu, bez mogućnosti verbalnog izražavanja, uhvaćena su u zamku vlastitih zastrašujućih sjećanja i preplavljena osjećajem gubitka. Traumatična iskustva aktiviraju veliku količinu energije u djetetu i dok se ta energija ne oslobodi, djeca ne mogu osjetiti olakšanje od napetosti koja ih muči (Oehlberg, 2008).

3.1.1. Gubici u djetinjstvu

Sva djeca dožive neke gubitke te su oni neizbježan dio odrastanja. Gubitaka ima različitih pa tako možemo izgubiti osobu zbog smrti, preseljenja ili ona zbog bolesti više nikada neće biti ista. Možemo izgubiti prijateljstvo, brak, dom, stvari, igračke, uspomene, ideje i vjerovanja. Bez obzira kada i koliko smo gubitaka doživjeli važno je znati da su oni uvijek teški i da treba vremena da se preboli gubitak. Ukoliko dijete doživi gubitak najčešće je to: smrt bake/djeda, smrt roditelja, smrt brata/sestre, smrt kućnog ljubimca, rastava roditelja, selidba, gubitak zbog bolesti ili ozljede, gubitak dobrog prijatelja. U periodu iza gubitka niti jedna reakcija nije „nenormalna“. Svi ljudi različito reagiraju na gubitke, ovisno o spolu, dobi, individualnim osobinama, podršci i uvjetima u kojima žive (Profaca, Puhovski, 2007).

Postoje reakcije na gubitak koje su svima nama zajedničke:

- **Emocionalne** (tuga, ljutnja, tjeskoba, strah, osjećaj krivnje, praznine, usamljenosti, bespomoćnosti ...)
- **Misaone** (šok, njevjerica, zbunjenost, zabrinutost, teškoće s pamćenjem, koncentracijom i prisjećanjem, gubitak kontrole, pretjerano razmišljanje o osobi koju smo izgubili ...)
- **Tjelesne** (praznina u želucu, stezanje u prsima i grlu, teškoće s disanjem, mišićna slabost, suha usta, glavobolja, umor...)
- **Ponašajne** (teškoće sa spavanjem, promjene u apetitu, povlačenje u sebe, plakanje, traženje pravde, krivca...)

Postoje reakcije na gubitak koje su specifične za djecu s obzirom na razvojnu fazu u kojoj se nalaze (Profaca, puhovski, 2007):

- **Djeca od 1- 3 godine**
 - smrt i odsutnost za njih imaju isti učinak
 - nemaju pojam vremena, pa tako ni budućnosti, nemaju razvijene emocionalne i kognitivne sposobnosti da bi shvatili gubitak te nemaju dovoljno razvijen rječnik za imenovanje osjećaja

- **Djeca od 3-7 godina**

- ne razumiju gubitak, ali su ga intuitivno svjesna
- postavljaju pitanja (npr. „Tko je kriv?“)
- doživljavaju smrt kao kaznu
- nemaju riječnik kojim bi izrazili sve šta misle i osjećaju
- izražavaju emocije
- mogu imati teškoća u koncentraciji i dosjećanju
- često reagiraju tjelesnim simptomima
- pokazuju jaku povezanost za preostalog roditelja ili drugu blisku osobu

Danas se zna da djeca doživljavaju gubitak različito od odraslih. Djeca su ovisnija o svojoj neposrednoj okolini, pogotovo o odraslima, zbog čega je za njih gubitak povezan s intenzivnim osjećajima bespomoćnosti i nesigurnosti. Odrasle osobe izrazito su važne djetetu koje je doživjelo gubitak i tuguje, kako bi mu pružile osjećaj sigurnosti i zaštićenosti, te kako bi mu objasnile ono što se događa u okolini oko tugujućeg djeteta na način koji razumljiv djetetu. Za odrasle je dječji gubitak osobito teško i zahtjevno iskustvo u kojem pokušavaju zaštititi dijete, utješiti ga, olakšati mu patnju i pružiti mu sve što je potrebno, a najčešće je ta odrasla osoba i sama doživjela gubitak i tuguje (Profaca, Puhovski, 2007).

3.1.2. Smrt

Smrt roditelja

Od svih smrti, smrt roditelja ima najveće posljedice za dijete. Tijekom prvih nekoliko godina života zadovoljavanje psiholoških i tjelesnih potreba ovisi o roditeljima. Sa smrću roditelja ne samo da dijete gubi osobu koja je odgovorna za svakodnevnu brigu i za ljubav, već dolazi do prokreta u

djetetovu svakodnevnom životu i do smanjenja sigurnosti i stabilnosti. Smrt roditelja je za dijete toliko prodorna da djeteta stvara trenutni, automatski obranbeni mehanizam u kojem stvarnost želi držati podalje od sebe zato što tako jake osjećaje može prihvatiti samo korak po korak. Mnoga djeca odmah nakon što prime vijest o smrti roditelja ne plaču ili se počnu smijati, maštaju o tome da će se umrla osoba vratiti ili kroz igru ponavljaju događaj, ali sa sretnim završetkom. Bol, tuga i čežnja mogu biti osobitno snažni i vraćati se na različite godišnjice i blagdane. Takve je godišnjice dobro obilježiti nekim obredom što će djetetu omogućiti da izrazi svoje osjećaje koji se javljaju tih dana. Želimo li biti sigurni da će djetetove potrebe nakon smrti roditelja biti zadovoljene moramo osigurati odgovarajuću pomoć i preostalom roditelju ili skrbniku. Treba poticati odnos uzajamne potpore roditelja i djeteta, time se naglašava djetetov osjećaj zrelosti, neovisnosti i napredovanja prema ulozi odraslog (Dyregrov, 2001).

Smrt brata ili sestre

Smrt brata ili sestre utjecat će na emocionalno ozračje u obitelji. Preostala djeca ne samo da su izgubila prijatelja za igru i suparnika, već na neko vrijeme gube i roditeljsku skrb i pažnju. Svjedoci su snažnih reakcija roditelja te postaju središte strahovanja da se i njima nešto ne dogodi. Roditelji mogu osjećati grižnju savjest što ne provode dovoljno vremena sa svojom preostalom djecom te tako popuštaju granice, a to može dovesti do neželjenih posljedica. Roditeljska tjeskoba može rezultirati pretjeranim zaštićivanjem koje koči razvoj djetetove neovisnosti ili se preostalo dijete usmjerava da krene stopama izgubljenog djeteta i tako roditelji sprječavaju stvaranje djetetova vlastita identiteta (Dyregrov, 2001). Djeca koja su izgubila brata ili sestru žive s napetošću, strahom i spoznajom da slična sudbina može zadesiti i njih (Oehlberg, 2008). Među braćom i sestrama može se javiti i „krivnja prživjelih“ u kojoj se pitaju zašto nisu oni na mjestu umrloga. To je roditeljima poziv da djetetu kažu i objasne da je jednako vrijedno kao i dijete koje je umrlo. Smrt djeteta u obitelji zahtjeva da njihova braća i sestre stvore nove pretpostavke o svijetu, da prilagode ili promjene i razmišljanje i

osjećaje. Tu je ključna sposobnost odraslih da slušaju, uključe se i podupiru djetetovo stvaranje izmijenjene osnove vlastitog postojanja (Dyregrov, 2001).

Smrt bake ili djeda

Djeca se često jako vežu za svoje bake i djedove i njihova smrt može ostaviti snažan dojam na djecu. Ona mogu reagirati tugom i željom da ih ponovno vide, mogu osjetiti tjeskobu i strah od odvajanja. Istodobno smrt bake ili djeda može kod djece proizvesti strah od gubitka i smrti drugih voljenih osoba. Reakcije djece mogu biti puno jače ako su se svakodnevno seratli s bakom i djedom, ako su sa njima živjeli ili su se baka i djed o njima brinuli. Kada se smrt dogodi u generaciji baka i djedova to je za djecu lakše razumijeti jer je u skladu s njihovim pojmovima i znanju o smrti kao o kraju dugog života. Smrt bake ili djeda ne dovodi u sumnju djetetove pretpostavke o smrti i svijetu i zato će dijete lakše razumijeti takvu smrt od smrti mlađe osobe, kako emocionalno, tako i intelektualno (Dyregrov, 2001).

Smrt prijatelja

Tijekom djetinjstva prijatelji djeci postaju sve važniji i ti prijateljski odnosi mogu biti jaki. Nakon smrti prijatelja mogu se javiti napetost, strah i spoznaja da se i njima može dogoditi ista sudbina. Odrasli često ne prepoznaju takve reakcije tugovanja, a djeca nemaju puno prilika za razgovor. Kada odrasli izbjegavaju razgovor s djecom o takvim događajima, oni izbjegavaju priznati da se to može dogoditi i njihovoj vlastitoj djeci, a upravo je to ono o čemu dijete može imati potrebu razgovarati. Kada djetetov prijatelj umre iznenada u nekakvoj „zabranjenoj“ aktivnosti, nerijetko roditelji koriste taj događaj kako bi zastrašili djecu da ne sudjeluju u opasnim aktivnostima iz vlastitog straha da se to ne dogodi i njihovoj djeci. Kada se smrt prikazuje kao kazna to za dijete može predstavljati dodatni teret. Zadatak odraslih je bolje razumijeti što znači izgubiti prijatelja i pomoći djeci da donese ispravne odluke, da razluče ta pitanja i spriječe nesporazume (Dyregrov, 2001).

Samoubojstvo

Samoubojstvo stvara tešku situaciju kako za odrasle tako i za djecu. Za djecu takva smrt predstavlja izazov za njihovo shvaćanje o tome što su sve odrasli u stanju učiniti, djeca mogu biti uvjereni kako ih mrtva osoba nije voljela, da su je razočarali te se osjećaju napušteno i iznevjereno. Većina samoubojstava se izvršava nasilnim putem kao što je skakanje sa zgrade, pucanje, vješanje, razbijanje u automobilu itd. Nažalost nakon samoubojstva odrasli su skloni skrivati informacije o onome što se dogodilo ili tjerati djecu da zaborave stvari koje su vidjela, mogu im se čak izrugivati, govoriti im kako su se zbunili ili sanjali. Djeca znaju i razumiju više nego što govore odraslima i potrebno im je otvoreno govoriti o samoubojstvu. Bezazlena laž s kojom odrasli pokušavaju zaštititi dijete može dovesti do velikih psihičkih poteškoća, koje su često popraćene nepovjerenjem u druge i nedostatkom povjerenja u sebe. Djeci je potrebno pružiti pomoć kao bi bila spremnija nositi se sa situacijom i prilikom da s odraslima rasprave kako odgovarati na pitanja vršnjaka i kako se suočiti s teškim situacijama izvan kuće (Dyregrov, 2001).

3.1.3. Teške i/ili kronične bolesti djeteta ili nekog člana obitelji

Teško i/ili kronično bolesna djeca ne mogu procijeniti što je uzrokovalo njihovo stanje te bolest vide kao posljedicu svoga lošeg ponašanja (Ennulat,2010). Bolest i liječenje te bolesti za dijete mogu biti zastrašujući. Djeca često na liječnika reagiraju plačem i odbijanjem, a njegove mjere liječenja doživljavaju kao napad. Kako se dječji osjeti boli razlikuju od bolesti do bolesti, djeca uče verbalizirati bol koju osjećaju. Tako se može dogoditi da si dijete zabije iglu u ruku i ponosno kaže: „Uopće ne boli!“. Dijete se suočava s boli i kontrolira ju, a njegova ponosna reakcija daje mu sigurnost da neće morati plakati idući put kad liječnik proдре iglom u njegovo tijelo. Te vježbe prilagođavanja na negativne tjelesne promjene djeci služe kao dokaz njihove hrabrosti i na taj način žele zadobiti priznanje drugih. Važno je djecu naučiti da bol ima funkciju alarma, da se mora izraziti i da se ne potiskuje. Kronično bolesna djeca kod zdrave djece mogu izazvati brojne strahove, no to ne bi smio biti razlog da se kronično bolesno dijete ne primi u vrtić (Ennulat, 2010). Uključivanje djeteta u vrtićke aktivnosti tijekom bolesti pomaže ostaloj djeci da se nose sa situacijom. Sudjelovanje u umjetničkim i kreativnim aktivnostima može pomoći djeci da prorade napredovanje teške bolesti njihova vršnjaka na misaonom i emocionalnom planu. Za uključivanje bolesnog djeteta u vrtićku zajednicu važna je komunikacija između bolničkog osoblja, roditelja i vrtićkih djelatnika. Djeca će bolje razumijeti svog bolesnog vršnjaka i smanjiti strah od toga da će se i sami razboljeti ako bolničko osoblje i drugi stručnjaci objasne djeci sve o bolesti i o njoj razgovaraju s djecom. Sposobnost zadržavanja vrtićke rutine osobito je važna za djecu koja boluju od neke bolesti. Ona im potiče nadu, ohrabruje ih, održava društvene kontakte i potkrepljuje živo dijete u njima. Dok dijete boluje od teške bolesti, vrtić mu može predstavljati jedno od malobrojnih mjesta u kojem se dijete osjeća sigurno, u kojem ima osjećaj kontrole i postignuća (Dyregrov, 2001).

Bolest člana obitelji može kod djeteta izazvati osjećaj tuge zbog promjena u obitelji izazvanih novim fizičkim ograničenjima člana obitelji koji se, naprimjer, više ne može igrati s njim. Predmeti koji su potrebni bolesniku, kao što su cjevčice ili igle, kod djeteta izazivaju strah da se s njima ne ozljedi

njihov član obitelji. Osjećaj straha i nemoći su prirodni kod djece u takvim okolnostima, a često su praćeni i osjećajem krivice. Dijete ponekad smatra da je ono svojim neposluhom izazvalo bolest člana obitelji. Osim što dijete osjeća strah i izloženo je stresu, dijete može biti i ljubomorno ukoliko se pridaje previše pozornosti bolesnom članu obitelji (Oehlberg, 2008). Dobra komunikacija u obitelji pomaže djetetu da izrazi svoje strahove, osjećaje i stanja te da dobije odgovore na pitanja o bolesti koja ga muči. Bolest na dijete može ostaviti velike tragove pa treba razmotriti i mogućnost upućivanja djeteta stručnjaku na pregled.

3.1.4. Rastava roditelja

Kada se dvoje ljudi odluči za zajednički život, brak i djecu, vjeruju da će njihov brak trajati zauvijek, no zajednički život može postati naporan i problematičan. U braku se mogu javiti neslaganja, česte svađe i sukobi, tada roditelji postaju nezadovoljni i nesretni te ukoliko ne uspiju riješiti svoje probleme, a njihove nesuglasice ne utječu dobro na njih, njihovu djecu i druge, odlučuju se za razvod braka (Buljan Flander, Zarevski, 2010). Rastava ili odvojeni život roditelja može dijete potpuno iscrpiti. Sva sjećanja na svađe, prepirke i nasilje koje je dovelo do rastave, praćeno je osjećajem gubitka, razdvajanja i za dijete predstavlja izdaju (Oehlberg, 2008). U razdobljima kada roditelji govore otvoreno o rastavi, djeca često razvijaju simptome straha, npr. bol u trbuhu koja može postati toliko jaka da je djetetu potrebno i bolničko liječenje. U to vrijeme ne samo da dijete ravnja osjećaj straha, već i osjećaj krivnje. Dijete je uvjereno da može ponovno „pomiriti“ roditelje, no kako mu to ne uspijeva, ono se loše osjeća i izjeda ga krivnja (Ennulat, 2010). Djeca mogu misliti da su ona nešto skrivila i da se roditelji zbog toga ne slažu i svađaju, tada na sebe preuzimaju odgovornost za sreću roditelja, što je za svako dijete pretežak teret (Buljan Flander, Zarevski, 2010).

Najčešći osjećaji koji se javljaju kod djece čiji se roditelji razvode (Buljan Flander, Zarevski, 2010):

- **Šok** (Čest i snažan osjećaj koji se javlja kod djece kojima se činilo da je brak njihovih roditelja dobar i bez većih problema. Stanje šoka je najčešće kratkotrajan osjećaj koji brzo prođe.)
- **Ljutnja** (Uobičajen i zdrav osjećaj koji svatko od nas proživi. Posve je u redu ljutiti se i otvoreno pokazivati svoju ljutnju, sve dok s ljutnjom ne povrjeđujemo i ne ozljeđujemo druge. Agresija i nasilje nisu dobar način rješavanja problema, već se njima postojeći problemi samo pogoršavaju.)
- **Zbunjenost** (Osjećaj zbunjenosti javlja se ukoliko dijete nema dovoljno informacija o novonastaloj situaciji u obitelji, nesigurno je i u neizvjesnosti što slijedi nakon razvoda. Dijete treba znati da ponekad ne može utjecati na novu situaciju, ali ma kakva ona bila na nju će se jednoga dana naviknuti.)
- **Tjeskoba** (Snažan i neugodan osjećaj zabrinutosti i unutarnje napetosti, to može biti čudan osjećaj u želucu, strah i zabrinutost za budućnost. Dijete može imati osjećaj da ga roditelji prisiljavaju da odabere stranu, mjesto s kime će živjeti, a pritom ne žele povrijediti drugog roditelja.)
- **Nada** (Dijete vjeruje i gaji nadu da će se roditelji pomiriti i opet biti zajedno, stoga se ponekad trudi i ponaša na način za koji misli da će ponovno spojiti roditelje, no dijete treba znati da je razvod roditelja odluka odraslih na koju dijete ne može utjecati i ne može ništa učiniti kako bi to promijenilo.)
- **Tuga** (Tuga je zdrava i očekivana reakcija nakon razvoda roditelja, mnogo je razloga zbog kojih dijete može biti tužno i zato je važno da dijete zna da je u redu biti tužan i izraziti tugu kroz pisanje, crtanje, plakanje, razgovor, i sl.)
- **Krivnja** (Mnoga djeca pomisle kako su ona kriva i odgovorna za razvod roditelja, svojim ponašanjem, svađanjem i ocjenama. Djeca i

njihovo ponašanje nikada nisu razlog razvoda braka, odrasli se rastaju jer se više ne vole, ne slažu se i ne mogu više živjeti zajedno.)

- **Olakšanje** (Neka djeca osjete olakšanje nakon razvoda svojih roditelja, posebno ona koja su stalno slušala roditeljske svađe, ružno se osjećala i bila napeta. Ponekad jedan od roditelja ima problema s alkoholom pa se ponaša nasilno, u tim slučajevima odlazak roditelja koji je bio agresivan i pravio probleme donosi veliko olakšanje.)

Budući da djeca ne mogu utjecati na to da razvod nestane, niti na to da se roditelji pomire, iznimno je važno da čine stvari koje vole: čitati, plesati, pisati, pjevati, šetati, baviti se sportom, razgovarati o osjećajima s osobama koje su djeci drage i u koje imaju povjerenja. Važno je da i roditelji razgovaraju sa svojom djecom, da im odgovore na pitanja i nedoumice koje imaju. Ponekad roditelji to ne čine, stoga je važno znati da djeca imaju pravo reći kako se osjećaju i pitati ih o promjenama koje primjećuju u obitelji. Odrasli su ti koji trebaju brinuti o djeci, a ne obrnuto (Buljan Flander, Zarevski, 2010). Djetetu koje proživljava rastavu roditelja potrebno je omogućiti svakodnevni odlazak u vrtić, jer to za njega predstavlja kontinuitet i sigurnost u životu koji se mijenja. Rastava roditelja uvijek ostaje središnji događaj u djetetovu životu, ono što pomaže u svakodnevici jesu sitne geste odgajatelja koje djetetu pokazuju da je njegov odgajatelj svjestan njegove boli. U vrtićkoj grupi s djecom treba razgovarati o iskustvima rastave roditelja. U takvim grupnim razgovorima postaje vidljivo koliko si djeca međusobno mogu pomoći dajući savjete i koliko utjehe mogu pružiti jedni drugima kada im odrasli daju priliku. Na taj se način stvara pozitivna atmosfera u grupi, smanjuje se strah i djeca znaju da mogu razgovarati o onome što ih plaši (Ennulat, 2010).

3.2. Promjena obiteljskog statusa: rođenje brata ili sestre

Na djecu predškolske dobi novorođnče u kući može imati traumatičan učinak. To se odnosi na rođenje, posvojenje ili udomljavanje nove bebe koja za dijete može biti prevelika i dezorijentirajuća promjena. Djeca su svjesna da ljudi zamijene stvari koje im više ne služe svrsi ili koje više ne žele, a to može navesti dijete na pomisao da ga roditelji više ne vole ili ne žele. Kod pojave promjene statusa u obitelji dijete se može osjećati nemoćno, ljutito, izdano i odbačeno, te se mogu javiti promjene u ponašanju. Ti osjećaji i tjeskoba mogu se očitovati pojavom noćnih mora, grizenjem noktiju, čupanjem kose, bolovima u mišićima, umorom, razdražljivošću, mucanjem, zadirkivanjem drugih, pretjeranom stidljivošću, posesivnošću ili velikodušnošću, skromnošću i „površnom“ igrom u kojoj dijete ide od igračke do igračke i ne pronalazi interes (Oehlberg, 2008). Mnoga djeca još uvijek pate zbog gubitka uloge najmlađeg člana obitelji i uvjereni su da bi im bilo bolje da su ostala najmlađa jer bi imala bolju skrb i svu pažnju roditelja. Djeca s pojavom novog člana obitelji postaju svjesna svoje samostalnosti, no isto su tako svjesna nužnosti oprastanja od djetinjastih nastojanja (Ennulat, 2010). Kako bi pomogli djetetu da se riješi straha i ljubomore, roditelji se trebaju pouzdati u svoju intuiciju, razgovarati s djetetom i uključiti ga u aktivnosti (Oehlberg, 2008).

3.3. Preseljenje: promjena mjesta stanovanja

Postoje brojni razlozi zbog kojih je nužna promjena mjesta stanovanja. Preseljenje, čak i kad se radi o većoj i luksuznoj kući, za dijete predstavlja odvajanje i gubitak. Dom je temelj djetetova svijeta, prepun je uspomena i osjetilnih dojmova. Ti mirisi i zvukovi opuštaju dijete i daju mu osjećaj sigurnosti, vraćaju ga kući. Djetetu neće moći prihvatiti svoj novi dom sve dok ne prežali gubitak predvidivih i sigurnih osjećaja koji ga vežu uz staro mjesto stanovanja, a to za dijete predstavlja stres. Prirodna reakcija djece koja su izložena stresu zbog preseljenja je izbjegavanje sklapanja novih prijateljstava

ili drugih veza, jer se boje ponovne boli i razočarenja od odlaska i odvajanja, mogu imati noćne more, bolove u mišićima, mogu biti umorna, razdražljiva, sramežljiva, posesivna, mogu mucati, imati provale bijesa, ogovaranja, pretjeran oprez i u potpunosti se mogu povući u sebe. Sasvim je prirodno da će se te promjene odraziti na djetetovo ponašanje u vrtiću. S provođenjem predvidivih, dosljednih rutina i uputa dijete će se početi osjećati sigurno i stabilno te će mu pomoći da emocionalnu energiju iskoristi za svakodnevno učenje i svladavanje svakodnevnih problema (Oehlberg, 2008).

3.4. Promjena vrtića

U dječjem vrtiću djeca se uče kretati unutar neke grupe, trebaju prijatelje, stvaraju si neprijatelje, pronalaze svoje mjesto u grupi, uče se razlikovati od drugih, dokazuju se i stvaraju zdrav osjećaj vlastite vrijednosti (Ennulat, 2010). Promjena vrtića, prvo odvajanje djeteta od prijatelja i obitelji na duži period u nepoznatoj okolini, za dijete predstavlja stres, smanjuje osjećaj sigurnosti i javlja se strah. Osjećaji srama tijesno su povezani sa strahom, dijete se ne osjeća dobro i zbog toga se srami pred ostalom djecom jer misli da su druga djeca u grupi bolja. Kao posljedica toga dijete može postati „crna ovca“ i vrlo teško podnositi tu situaciju. Ako dijete ima zdrav osjećaj vlastite vrijednosti, sposobno je preboljeti negativne doživljaje i neuspjehe i opet pronaći ravnotežu. Većina djece nakon posramljujućih situacija prelaze prepreke i povjeravaju se svojoj prirodnoj otvorenosti, ponovno se iskušavaju pred očima drugih i pritom uče ići dalje bez obizira na strahove (Ennulat, 2010). Kako bi se dijete što bolje prilagodilo novoj situaciji, potrebno je osigurati toplu i podržavajuću atmosferu koja podrazumijeva pažnju drugih.

3.5. Nesreće

Dječji je život od rođenja prepun opasnosti. Svako nastojanje odraslih da im djeca odrastu u zaštićenim okvirima nađe se jednom na granici izvedivoga

(Ennulat, 2010). Tako se djeca od malih nogu suočavaju s nesrećama. Nesreće su iznenadni događaji nastali nekontroliranim djelovanjem energije koja za posljedicu ima ranjavanje, invalidnost ili smrt osobe. Najčešći uzroci nesreća kod djece su padovi, otrovanja i prometne nesreće. Smijeh, igranje i znatiželja su najveći pokretači ozljeda kod djece predškolske dobi. Prilikom upoznavanja svijeta oko sebe mala djeca često padaju, to ne mora biti s velikih visina, ali kod djece izaziva strah i stres. Slučajna otrovanja spadaju u najčešći oblik nesreća kod djece predškolske dobi. Djeca se najčešće otruju tvarima koje pronađu u svojoj okolini, kao što su lijekovi, kemijska sredstva, alkohol, kolonjska voda, vodene boje, mineralna ulja, zubna pasta i dr. prometna nesreća je događaj na cesti u kojem je sudjelovalo najmanje jedno vozilo i u kojem je najmanje jedna osoba ozljeđena ili poginula te je izazvana materijalna šteta. Mala djeca često hodaju po cesti sama, nisu svjesni opasnosti automobila, ne mogu procijeniti brzinu vozila, ne prepoznaju opasnost i ne reaguju na nju jer njihovo vidno polje obuhvaća samo trećinu vidnog polja odraslih. Starija djeca mogu sudjelovati u nesreći kao biciklisti, takva nesreća za dijete može imati teške posljedice, pa čak i smrt. Većina nesreća kod male djece se mogu spriječiti stalnim nadzorom djeteta, sklanjanjem opasnih stvari na mjesta koja nisu dostupna djeci i osiguravanjem zaštitne opreme u prometu (kacige, auto sjedalice, ...).

3.6. Nasilje u vrtiću

Nasilje pripada području našeg života od kojeg želimo zaštititi djecu, no ipak je biološka činjenica da svaki čovjek, pa i dijete se sreće s nekim oblicima nasilja. Iskustva s nasiljem obično izazivaju strah kod djece. U dječjem vrtiću u svakoj grupi obično postoje jedno ili dva djeteta koji se smatraju nasilnima. Djeca vrtićke dobi često imaju posve suprotstavljene uzroke ispoljavanja agresije. Dijete koje je udarilo drugo dijete plaši se agresije koja je izašla iz njega. Djeca tek trebaju spoznati djelovanje svojih agresivnih radnji. Kod takvih iskustava potrebna im je strpljiva pratnja kako bi upoznali vlastitu agresivnost i razvili strategije pomoću kojih će moći kontrolirati agresiju.

Ako između odgajatelja i djeteta postoji kvalitetan odnos, djetetu će biti dovoljan mali signal odgajatelja poput upitnog izraza lica, odmahivanja glavom ili podignute obrve da bi uspjelo iskontrolirati svoju agresiju. Svaka grupa djece ima svoje svadljivce te svakodnevno dolazi do borbe za nadmoć. U slučajevima teškog izljeva bijesa i agresije dijete gubi povezanost s odgajateljem i ostalom djecom. U takvoj situaciji odgajatelj mora zauzeti zaštitnički stav, pokazati čvrstoću i zaštititi dijete od njega samoga (Ennulat, 2010). Možda nije zadatak odgajatelja da se miješa u roditeljski stil odgoja, ali je njegov zadatak zaštititi dijete i osloboditi ga osjećaja nemoći tako da ne odraste u nasilnika (Oehlberg, 2008.).

4. KAKO POMOĆI DJECI OPORAVITI SE OD TRAUME

Svako dijete je sposobno razviti samopouzdanje i samopoštovanje, no neka djeca su doživjela iskustva koja im onemogućavaju razvoj svih njihovih potencijala. Zbunjenost i strah, koji su posljedice traume, koče u djeci snagu i usađuju osjećaj nemoći i posramljenost. U takvim slučajevima pomaže iscjeljujuća igra (Oehlberg, 2008). U takvoj igri dijete u sigurnim okvirima igre prerađuje svoja iskustva, potiskuje strah, može izdržati stanja napetosti i nesigurnosti te se upušta u rizik donošenja odluka (Ennulat, 2010). Cilj iscjeljujuće igre je potaknuti dijete na rješavanje problema i ojačati njegove odluke pravog odabira. Da bi dijete ponovno steklo povjerenje u vlastitu sposobnost donošenja odluka, mi odrasli moramo vjerovati u njega. Vjerovanje u djetetov potencijal predstavlja najveći dar koji možemo pokloniti djetetu (Oehlberg, 2008). Na kraju igre djeca se osjećaju hrabrima, ojačanima i ponosnima što su izdržala izazov. Iscjeljujuća igra djeci uvijek pokazuje put i usmjerava ih. Iako je iscjeljujuća igra usmjerena na dijete, postoje načini na koje odrasli mogu poduprijeti i olakšati dječji oporavak i pomoći doći do željenih rezultata. Važno je djetetu dati podršku dok uči kako se nositi sa stvarnošću i osigurati mu okruženje u kojem će se odvijati iscjeljujuća igra. Okruženje ne mora sadržavati negativne aspekte djetetova

života, ali mora biti realan odraz svakodnevnih iskustava, mora biti u skladu s okruženjem u kojem živi. Budući da želimo imati sredstva za iscjeljujuću igru moramo djetetu osigurati i igračke i razni pribor. Igračkama dijete može slikovito prikazati traumu s kojom se susreo u najranijem razdoblju. Osim uz iscjeljujuću igru, dijete traumatsko iskustvo može proraditi kroz bajke. Bajke pričaju priče o djeci, životinjama i odraslima koji se nalaze u nevolji i traže izlaz koji na kraju i pronalaze. Bajke bez uljepšavanja govore o ljudskom životu i iskustvima, djeci dopuštaju da upoznaju manje ugodne osjećaje i da razviju vlastiti način ophođenja s njima. života (Oehlberg, 2008). Svako dijete u radnji bajke nesvjesno traži onaj element koji odgovara njegovoj situaciji i tu bajka razvija svoju terapijsku snagu. Bajke ne ostavljaju djecu na cjedilu, jer bajka ne samo da pokazuje opasnost, već pokazuje kako je i prevladati. Sretan kraj je jedna od osobina bajke koja djeci daju snagu i predstavljaju nagradu za sve napore i pretrpljene strahove (Ennulat, 2010). Zbog pretrpljene traume neka djeca imaju problema s verbalnim izražavanjem unutarnjih emocionalnih stanja i iskustava. Kod takvih slučajeva traume crtanje, slikanje ili oblikovanje može biti odgovarajući alat za ublažavanje dječje nelagode i pomoć kod prepoznavanja i rješavanja problema. Kroz likovno izražavanje djeca mogu umanjiti osjećaj nemoći i osamljenosti te se osloboditi traume. Dječji crtež može govoriti više od riječi, može govoriti umjesto njih putem simbola i prikazivanjem osjećaja i iskustava, na za djecu prihvatljiviji način. Crtanje omogućuje djeci da se distanciraju od traumatskog iskustva, djeluje umirujuće, ublažava učinke stresa. Dijete se osjeća lagodnije i sigurno u izražavanju iskustava i osjećaja koje bi mu riječima bilo teško opisati. Dječje crteže treba uzeti s oprezom i ne zaključivati na temelju jednog crteža, već iz serije takvih crteža. No ukoliko se sumnja na zlostavljanje, nužno je o tome informirati ravnatelja i stručni tim koji će dalje postupati po zakonskim odredbama (Vesela Bilić, 2011). Najvažnije od svega je djeci pružiti sigurnost i podršku, uspostavom međusobnog povjerenja što brže nakon izloženosti traumatskom događaju. Svoj djeci možemo pomoći razviti otpornost i naučiti ih oporaviti se od doživljenih stresova, tako da ih naučimo: izraziti vlastite osjećaje, svladati ljutnju, prevladati stres i strah, rješavati probleme i sukobe. Važna obveza svih odraslih je pratiti dijete koje je doživjelo traumu, pomoći im oporaviti se,

a ukoliko je potrebno uputiti dijete na stručnu psihološku pomoć. Upućivanje djeteta specijalistu znak je oštoumne odrasle osobe koja poštuje dijete i brine za njegovu dobrobit (Oehlberg, 2008).

5. ZAKLJUČAK

Od desetero djece barem je jedno dijete doživjelo neki oblik traume, ako su statistike upola točne, svatko od nas se susreo s djetetom koje proživljava neku traumu. Postojeća istraživanja u području dječje traume najčešće se bave izloženostu djece jednom traumatskom iskustvu, bez obzira što djeca najčešće istovremeno prolaze kroz više takvih iskustava. Ovo vrijeme zahtjeva bolje poznavanje i prepoznavanje traumatskih iskustava kao i njihovih kasnijih posljedica. Živimo u vremenu u kojem nam nikada nisu bile dostupnije razne informacije, a pojam traume i zlostavljanje djece kao da ne postoji. Javnost se često upozorava na različite oblike zlostavljanja djece, no to je problem koji u praksi rješava vrlo mali broj stručnjaka i kojem se ne posvećuje dovoljno pozornosti. Izabrala sam ovu temu jer smatram da je premalo zastupljena s obzirom na to kakve posljedice može ostaviti djetetu. Traumatizacija i zlostavljanje djece teška je tema i svi volimo vjerovati da se događa negdje drugdje, daleko od nas, nikada nama i nikada nekome iz naše okoline. Istina je, na žalost, da se to događa oko nas, osobama koje poznajemo, u susjedstvu i vrtiću. Stoga je važna edukacija odraslih o traumi i njezinim utjecajima na budućnost djece. Djeca koja prolaze kroz traumu trebaju podršku da nastave maštati, da ne izgube svoje snove. Izrada ovog rada pomoći će mi u budućem radu s djecom, u bržem prepoznavanju i reagiranju na moguće indikatore zlostavljanja djeteta. Zbog traumatskog iskustva djeca gube viziju svojeg budućeg života, stoga trebamo s njima podijeliti tugu i stvarati nove snove i planove za budućnost. Najgore što možemo učiniti je ne učiniti ništa. Umjesto da okrenemo glavu misleći da ono što nas se ne tiče direktno nije naš problem, potrebno je da svi preuzmemo odgovornost i prijavimo svaki sumnjivi slučaj. Možda spasimo jedno dijete, možda spasimo život.

LITERATURA

1. Bulatović, A., (2012). Posljedice zlostavljanja i zanemarivanja djece predškolskog uzrasta *Život i škola* br.27 (1/2012.), 58., str.211.-221.
2. Buljan Flander, G., Zarevski, P., (2010). *Moji se roditelji razvode: priručnik za pomoć djeci i mladima čiji su roditelji razvedeni ili su u postupku razvoda braka* – Zagreb: MarkoM
3. Dyregrov, A., (2001). *Tugovanje u djece: priručnik za odrasle* – Zagreb: Educa
4. Ennulat, G., (2010). *Strahovi u dječjem vrtiću: priručnik za roditelje i odgajatelje* – Split: Harfa
5. Miljević-Ridički, R., (1995). Zlostavljanje djece: oblici zlostavljanja i njihovo prepoznavanje *Društ. Istraž. Zagreb 18-19* (1995), br. 4-5, str. 539.-549.
6. Oehlberg, B., (2008). *Neka bude bolje: aktivnosti koje pomažu djeci prebroditi stres i oporaviti se od traume* – Buševac: Ostvarenje
7. Profaca, B., (2016). Traumatisacija djece i mladih, *Ljetopis socijalnog rada* (2016), 23(3), str. 345.- 361.
8. Profaca, B., Arambašić, L. (2009). Traumatski događaji i trauma kod djece i mladih *Klinička psihologija 2* (2009),1-2, str. 53-74
9. Profaca, B., Puhovski, S., (2007). *Kako pomoći tugujućem djetetu* – Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba
10. Sunko, E., (2008). *Izručimo zlostavljanje iz sjene* – Split: Liga za prevenciju ovisnosti
11. Vesela Bilić, V., (2011). Susret učitelja likovne kulture sa zlostavljanom djecom *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, vol: 13, br: 4, 2011., str. 87.-121.
12. Ždero, V., (2011). *Psihoterapija zlostavljane i zanemarene djece: psihodinamski pristup* – Zagreb: Prosvjeta

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Poštovani,

Ja, Katarina Almaš, izjavljujem da sam samostalno izradila svoj završni rad na temu *Trauma i traumatski događaji kod djece predškolske dobi*, koristeći se literaturom i uz konzultacije s mentorom prof. dr. sc. Predragom Zarevskim.